

УДК 78.071.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/art-studies.2025-2-8>

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Ткач Роман Іванович,

аспірант кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2626-1809>

Щур Людмила Богданівна,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6432-7219>

У статті досліджено процес становлення професійного народно-інструментального мистецтва в Україні, його історичні витоки, еволюція та сучасний стан. Висвітлено ключові фактори, що сприяли розвитку цього мистецтва, зокрема соціально-культурні, історичні та педагогічні аспекти, які вплинули на формування виконавських традицій та професійних шкіл. Проаналізовано роль народних музикантів, майстрів народних музичних інструментів, композиторів і педагогів у створенні професійної виконавської культури, їхній внесок у вдосконалення гри на народних інструментах та збагачення репертуару. Окрему увагу приділено розвитку оркестрового та ансамблевого музичування, що стало важливим етапом на шляху до професіоналізації народно-інструментального мистецтва. Розглянуто діяльність видатних виконавців і колективів, які сприяли популяризації народної інструментальної музики як в Україні, так і за її межами. Простежено взаємозв'язок між народною інструментальною традицією та загальноєвропейськими тенденціями музичного розвитку, що відобразилося у формуванні самобутнього українського стилю гри на народних інструментах. Розкрито освітній аспект: визначено основні етапи становлення професійної підготовки виконавців, розвиток навчальних закладів, що спеціалізуються на викладанні народного інструментального мистецтва, та вплив методичних шкіл на формування виконавської майстерності. Охарактеризовано роль державної політики у підтримці народно-інструментальної культури, створенні навчальних програм, фестивалів, конкурсів та інших ініціатив, спрямованих на збереження та розвиток цього мистецтва. Визначено, що сучасний стан народно-інструментального мистецтва в Україні характеризується розширенням його жанрових і стилістичних меж, активною інтеграцією традиційної народної музики з елементами академічного, джазового та популярного мистецтва. Відзначено активну діяльність народних оркестрів, ансамблів та окремих виконавців, які сприяють збереженню й осучасненню української народно-інструментальної культури. Виокремлено значення професійного народно-інструментального мистецтва як важливої складової частини національної музичної культури, його роль у формуванні мистецького іміджу України на міжнародній арені та перспективи подальшого розвитку в умовах глобалізаційних процесів.

Ключові слова: народно-інструментальне мистецтво, професійне виконавство, музична культура, народні інструменти, репертуар, виконавська школа, ансамбль, Україна.

Tkach Roman, Shchur Liudmyla. The formation of professional folk instrumental art in Ukraine

The article examines the process of formation of professional folk instrumental art in Ukraine, its historical origins, evolution and current state. Key factors that contributed to the development of this art are highlighted, including socio-cultural, historical and pedagogical aspects that influenced the formation of performing traditions and professional schools. The role of folk musicians, masters of folk musical instruments, composers and teachers in the creation of professional performance culture, their contribution to improving the playing of folk instruments and enriching the repertoire is analyzed. Particular attention was paid to the development of orchestral and ensemble music making, which became an important stage on the way to the professionalization of folk instrumental art. The

activities of outstanding performers and groups that contributed to the popularization of folk instrumental music both in Ukraine and abroad are considered. The relationship between the folk instrumental tradition and the pan-European trends of musical development, which was reflected in the formation of the original Ukrainian style of playing folk instruments, was traced. The educational aspect is revealed: the main stages of formation of professional training of performers, the development of educational institutions specializing in teaching folk instrumental art, and the influence of methodical schools on the formation of performance skills are defined. The role of state policy in supporting folk-instrumental culture, creating educational programs, festivals, competitions and other initiatives aimed at preserving and developing this art is characterized. It was determined that the current state of folk instrumental art in Ukraine is characterized by the expansion of its genre and stylistic boundaries, the active integration of traditional folk music with elements of academic, jazz and popular art. The active activity of folk orchestras, ensembles and individual performers, which contribute to the preservation and modernization of Ukrainian folk-instrumental culture, was noted. The importance of professional folk-instrumental art as an important component of national musical culture, its role in shaping the artistic image of Ukraine on the international arena, and the prospects for further development in the conditions of globalization processes are highlighted.

Key words: folk instrumental art, professional performance, musical culture, folk instruments, repertoire, performance school, ensemble, Ukraine.

Становлення професійного народно-інструментального мистецтва в Україні є складним і багатограним процесом, що охоплює історичні, культурні та соціальні аспекти розвитку музичної традиції. Витоки цього мистецтва сягають глибокої давнини, коли народні інструменти відігравали важливу роль у побуту, ритуальному та розважальному житті українців. Згодом відбулося формування професійних виконавських шкіл, що сприяло становленню народного інструментального виконавства як окремої галузі музичної культури.

Розвиток цього напрямку значною мірою визначався діяльністю видатних музикантів, педагогів, композиторів та майстрів народних музичних інструментів, які зробили вагомий внесок у вдосконалення гри на них, розширення репертуару та методичної бази. Важливу роль відіграли процеси професіоналізації виконавців, що стали можливими завдяки створенню спеціалізованих навчальних закладів, організації оркестрів і ансамблів народних інструментів, а також активному розвитку концертної діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу історичних передумов, основних етапів та сучасних тенденцій розвитку народно-інструментального мистецтва. Визначення його місця у загальноєвропейському музичному просторі, а також перспектив розвитку в умовах глобалізаційних процесів є важливим завданням сучасної музикознавчої науки.

Розвиток та функціонування народно-інструментального мистецтва України стало предметом активного дослідження з боку мистецтвознавців, етноорганологів та музикологів. Народно-інструментальне мистецтво відіграє ключову роль у формуванні національної музичної культури. Його розвиток тісно пов'язаний з еволюцією української музичної традиції, що формувалася протягом багатьох століть. Безліч історичних документів, археологічних знахідок та архітектурних пам'яток містять інформацію про різноманітні народні музичні інструменти – від струнно-смічкових і струнно-щипкових до духових та ударних, які використовувалися на теренах нашої держави.

Суттєвий внесок у розвиток народно-інструментального мистецтва зробили скоморохи – мандрівні музиканти, співаки, танцюристи та актори, які виконували як світські, так і народні твори. Вони брали участь у різних обрядових дійствах, весіллях та родинних святах. У їхні ансамблі входили струнні інструменти, як-от гуслі, домри, гудки, а також волинки, ріжки та бубни. Таким чином, скоморохи зробили значний внесок у розвиток української музичної культури загалом і народно-інструментальної музики зокрема.

У XVI–XVIII століттях національно-культурне пробудження сприяло розвитку української музичної культури та появі нових інструментів, таких як кобза, бандура і ліра, що стали популярними серед різних соціальних

груп. Інструментальна музика була важливою частиною життя козацтва, зокрема в Запорізькій Січі, де використовували духові та ударні інструменти. У цей період також виникли ансамблі трійстих музик, пов'язані з діяльністю музичних цехів, які обслуговували свята й обряди.

У XIX столітті на українських землях розгортається національно-культурне пробудження: виникає національна інтелігенція, посилюється інтерес до історії, мови та культури українського народу. Розпочинається активний збір фольклорних матеріалів, організовуються публічні концерти та лекції з участю народних музикантів, що сприяє розвитку професійного музичного мистецтва, удосконаленню виконавської майстерності та розширенню репертуару.

Зародження професійної музичної освіти науковці датують XX століттям. Саме в цей період відбувся перехід від аматорського музикування до професійного виконавства. Одним із перших фундаментальних досліджень українських народних інструментів стала стаття видатного композитора, фольклориста та пошуковця в галузі етноорганології Миколи Лисенка, в якій він описує конструкційну будову кобзи, бандури, цимбал, ліри, гуслів тощо. До 1922 року в Україні вже діяло понад тридцять музичних шкіл, багато з яких відкривали класи народних інструментів.

Знаковою постаттю в народно-інструментальному мистецтві України, і зокрема Харківщини, є Гнат Хоткевич, який, окрім обґрунтування теоретичних аспектів виконання на бандурі, створював ансамблі, капели, вивівши бандуру на професійну сцену. Науковці активно досліджують різні аспекти народно-інструментального мистецтва, зокрема розвиток і діяльність регіональних шкіл. Ці питання залишаються важливими темами для вітчизняних дослідників. Вагомий внесок зробив М. Давидов, який зібрав у своїй праці історію виконавства на народних інструментах в Україні, охопивши XX – початок XXI століття. В підручнику подано документальні матеріали, в яких розкривається історія кафедр народних інструментів та їхні

здобутки. Як зазначає автор: «Розвиток академічного народно-інструментального мистецтва в Україні, започаткований на єдиній методологічній основі, розроблений професором М. Гелісом» [2], учні якого започатковували музичні кафедри в різних регіонах країни. В цей період народно-інструментальне виконавство стикнулося із певними викликами, серед яких – проблеми репертуару, відсутність теоретичної та методологічної бази, невпинне вдосконалення інструментарію тощо.

Як зазначалося вище, учні М. Геліса, а це Л. Шаврук, В. Гапон, Л. Горенко, М. Оберюхтін, В. Воеводін, В. Івко, А. Семешко та інші, продовжили і розвинули напрацювання свого педагога, започатковуючи музичні кафедри у Львові, Одесі, Харкові, Донецьку. Це дало поштовх утворенню та функціонуванню самобутніх регіональних шкіл, становленню закладів професійної освіти, формуванню методичних матеріалів, вихованню виконавсько-педагогічних кадрів. Окрім практичних занять навчання гри на інструментах, ведеться інтенсивна робота щодо дослідження процесу навчання, теоретичного обґрунтування народно-інструментального виконавства.

Таким чином, у цей період підготовка музикантів-інструменталістів на народних інструментах здійснювалася на всіх рівнях освіти: від початкового (школи) та середнього (технікуми) до вищого (інститути). Це свідчить про те, що на початку XX століття вже було створено міцну основу для подальшого розвитку академічного професійного навчання гри на народних інструментах.

І. Кольц зазначає у своїй науковій праці: «Функціонування народно-інструментального мистецтва відбувається завдяки системній взаємодії декількох взаємозумовлених чинників, що впливають один на одного. У цьому процесі виокремлюються освіта, інструментарій та виконавська практика як базові форми академізації та професіоналізації народно-інструментального мистецтва» [4, с. 229].

Академізація народно-інструментального виконавства слугує важливим процесом трансформації музично-виконавської практики, що стосується гри на традиційних

народних інструментах. Цей процес відзначається переходом від автентичного фольклорного виконання до більш складних і систематизованих академічних форм.

Цей перехід включає інтеграцію практичних умінь, технічних навичок та теоретичних знань, методичних підходів, що забезпечують глибше розуміння музичної структури та стилістичних нюансів. Таким чином, академізація не лише розширює діапазон виконання, але і сприяє формуванню нового підходу до інтерпретації народної музики в контексті сучасних музичних традицій. Це явище є результатом не лише внутрішніх змін у виконавській практиці, але й зовнішніх факторів, таких як освітні програми та культурні обміни, які впливають на сприйняття народної музики у сучасному суспільстві.

Погоджуючись із твердженням І. Кольц, яка зазначає, що: «Становлення аналітичного дискурсу, спрямованого на дослідження народно-інструментального виконавства, здійснювалось від практики до теорії. Тобто первинне значення в умовах поступового формування навчального процесу у сфері виконавства мали саме практичні поради, які стали підґрунтям для кристалізації професійного рівня музикування. Вже опісля створення методичних розробок розпочинається більш науково-орієнтоване осмислення народно-інструментального виконавства, коли здійснюється вихід на новий рівень осягнення передумов творчості, констатування здобутків різних шкіл та аналізу репертуару» [4, с. 230].

Розглядаючи питання академізації, варто зазначити, що перше методологічне завдання у вивченні генези народних інструментів пов'язане з їхнім національним походженням, тобто які інструменти можна вважати українськими. Як зазначав М. Плющенко, «походження інструмента не є вирішальним фактором у визначенні його «національності». Важливішими стають його поширеність і популярність у національній музичній культурі» [6, с. 278]. Схожої думки дотримується і В. Откидач, зазначаючи, що «інструменти стають національними не завдяки своєму походженню, а тому що їх обирає народ»

[5, с. 6]. Також важливою є здатність інструмента точно передати музичну ментальність народу: «національні інструменти відповідають особливостям музичної мови, стилю і характеру виконання, відображаючи специфіку інтонування, ладотональності, тембрового звучання тощо» [5, с. 5]. Таким чином, будь-який інструмент може стати виразником національної музичної мови і стилю з урахуванням різних напрямів його використання, як-от баян, бандура чи гітара.

Розвиток професійної освіти, створення численних творів для народних інструментів і активна участь у конкурсах та фестивалях сприяють зростанню популярності цих інструментів. Це свідчить про високий рівень, досягнутий у цій галузі за останнє століття. Академізація народно-інструментального мистецтва є результатом зусиль багатьох культурних діячів, як аматорів, так і професіоналів.

Ключовим аспектом стало об'єднання наукових досліджень у сфері музикознавства з практичним досвідом виконавців. Загальні питання інтерпретації музичних творів доповнено прикладним аналізом, орієнтованим на специфіку окремих музичних інструментів. Велику кількість наукових досліджень об'єднав в один енциклопедичний словник М. Давидов під назвою «Виконавське музикознавство: енциклопедичний довідник». Автор, окрім досліджень проблематики виконавської теорії та практики, активізації науково-теоретичних основ виконавської майстерності, у своїх працях глибоко аналізує проблеми збереження традиційного інструментарію, формування репертуару та розвитку професійної освіти у цій галузі.

Розвиток народної музичної творчості у всіх її аспектах – від виконавської практики до науково-теоретичного осмислення – привів до появи великої кількості досліджень, різноманіття яких нині важко повністю простежити. У сучасному українському музикознавстві ці дослідження з'явилися відносно недавно й охоплюють різні аспекти вивчення українських музичних інструментів, таких як баян, акордеон, цимбали, балалайка, бандура, гітара тощо. Варто зазначити, що, попри відносно

короткий період свого розвитку порівняно з іншими жанрами академічної музики, народно-інструментальне мистецтво вже має значну методологічну основу, серед яких є докторські і кандидатські дисертації, монографії, низка методичних посібників та наукових статей. Зокрема, питанням виконавської майстерності займалися С. Білоусова, Р. Безугла, Н. Брояко, М. Давидов, А. Душний, В. Засць, В. Івко, С. Костогриз, В. Самітов, розроблено низку наукових досліджень у галузі народно-інструментального мистецтва, зокрема теорію адаптації творів для оркестру народних інструментів (кандидатська дисертація В. Дейнеги), теорію ансамблевого виконання на народних інструментах (кандидатська дисертація Л. Пасічняк). Також захищено низку дисертацій, що висвітлюють історичний розвиток народного інструментарію та окремих жанрів народно-інструментального мистецтва: кандидатські роботи Т. Барана, О. Незовибатька (цимбали), Р. Безуглої, Д. Кужелева (баян), В. Дутчак, Н. Морозевич, В. Мішалова (бандура), Є. Бортника (домра).

Сучасні тенденції розвитку народно-інструментального мистецтва охоплюють кілька ключових аспектів: професійну підготовку виконавців; розширення жанрово-стилістичного репертуару; створення методологічної наукової бази; вдосконалення інструментарію; популяризацію народно-інструментальної музики.

Запровадження трирівневої системи музичної освіти (музичні школи, фахові музичні коледжі, музично-педагогічні факультети та консерваторії) стало потужним стимулом для розвитку професійної народно-інструментальної діяльності. Важливий внесок у цей процес зробила еволюція виконавства на народних інструментах, зокрема розвиток оркестрового напрямку. Спочатку аматорські, а згодом навчальні й професійні колективи через свою виконавську діяльність пробуджували інтерес до народних інструментів і традиційного музикування.

Дослідження народно-інструментального виконавства дозволяє виокремити різні його форми: сольну, ансамблеву та оркестрову, що

еволюціонували з поступовою зміною інструментального складу. Масове виробництво народних інструментів на фабриках стало значущим етапом, оскільки дозволило покращити їх технічні параметри та розширити виражальні можливості. Виробництво уніфікованих інструментів – кобз, бандур, домр – сприяло створенню оркестрових груп з однорідним тембровим звучанням, що зробило оркестрове виконання більш цілісним.

Активна діяльність інструментальних майстрів, спрямована на удосконалення наявних та створення нових інструментів, стала значним поштовхом для популяризації народно-інструментального мистецтва, спочатку в аматорському середовищі, а згодом і в академічній сфері. Це також призвело до появи оригінального авторського репертуару для народних інструментів, розширивши можливості виконавців та композиторів.

Отже, сучасне академічне мистецтво гри на народних інструментах є професійним видом творчого самовираження, який ґрунтується на оволодінні спеціалізованим репертуаром, методичними підходами та музично-теоретичними знаннями, необхідними для майстерного виконання в цій галузі.

Становлення професійного народно-інструментального мистецтва в Україні є складним і багатогранним процесом, що охоплює різні історичні періоди, соціокультурні чинники та мистецькі традиції. Аналіз розвитку цього напрямку засвідчує його тісний зв'язок із загальноєвропейськими музичними тенденціями, а також з національними особливостями музичної культури.

Важливу роль у формуванні професійного народно-інструментального виконавства відіграли діяльність видатних музикантів, композиторів і педагогів, розвиток спеціалізованої освіти, а також створення оркестрів і ансамблів народних інструментів. Удосконалення виконавських технік, розширення репертуару та інтеграція народного інструментального мистецтва в академічну музичну сферу сприяли його популяризації та утвердженню як повноцінного напрямку професійного мистецтва.

Таким чином, народно-інструментальне мистецтво України продовжує розвиватися, зберігаючи традиційні елементи та водночас адаптуючись до сучасних мистецьких

викликів. Його подальше дослідження та популяризація є важливим завданням для збереження національної музичної спадщини та культурної ідентичності.

Література

1. Андрійчук П. О. Використання народних інструментів у сучасній українській музичній культурі. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 59–62.
2. Давидов М. А. Виконавське музикознавство : енциклопедичний довідник. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 400 с.
3. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа). Київ : Національна музична академія імені П.І. Чайковського, 2010. 592 с.
4. Кольц І. П. Етапи формування професійного народно-інструментального виконавства в Україні. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ : ІДЕЯ-ПРИНТ, 2018. Вип. 2 (11). С. 228–232.
5. Откидач В. Становлення оркестрового виконавства в Україні (в контексті розвитку національної художньої культури) : дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків, 1997. 165 с.
6. Плющенко М. Перекладення та транскрипції Б. Міхєєва як унікальний досвід у виконавстві на народних інструментах. *Київське музикознавство*. 2017. № 56. С. 274–283.

References

1. Andriichuk, P. O. (2017). Vykorystannia narodnykh instrumentiv u suchasni ukrainiskii muzychnii kulturi [The use of folk instruments in modern Ukrainian musical culture]. *Molodyi vchenyi*, (7), 59–62 [in Ukrainian].
2. Davydov, M. A. (2010). Vykonavske muzyknavstvo: Entsyklopedychnyi dovidnyk [Performing musicology: An encyclopedic reference book]. VAT “Volynska oblasna drukarnia” [in Ukrainian].
3. Davydov, M. A. (2010). Istoriia vykonavstva na narodnykh instrumentakh (Ukrainska akademichna shkola) [History of performance on folk instruments (Ukrainian academic school)]. *Natsionalna muzychna akademiia imeni P. I. Chaikovskoho* [in Ukrainian].
4. Kolts, I. P. (2018). Etapy formuvannia profesiinoho narodno-instrumentalnoho vykonavstva v Ukraini [Stages of the formation of professional folk instrumental performance in Ukraine]. *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzyknavstvo*, (2) 11, 228–232 [in Ukrainian].
5. Otkydach, V. (1997). Stanovlennia orkestruvoho vykonavstva v Ukraini (v konteksti rozvytku natsionalnoi khudozhnoi kultury) [Formation of orchestral performance in Ukraine (in the context of the development of national artistic culture)] (Candidate’s dissertation) [in Ukrainian].
6. Plushchenko, M. (2017). Perekladennia ta transkryptsii B. Mikhieieva yak unikalnyi dosvid u vykonavstvi na narodnykh instrumentakh [Arrangements and transcriptions by B. Mikhieiev as a unique experience in folk instrument performance]. *Kyivske muzyknavstvo*, (56), 274–283 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 31.10.2025

Дата прийняття статті: 27.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025